

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 15. АВГУСТА 1893.

ПЕСНИШТВО

О, ЦВЕТЕ, ЈАДНИ ЦВЕТЕ!

На њеним бујним груд'ма ружица тихо вене:
Листићи нежни бледе, мирис се мио гаси;
И њена рука хладно у прах је доле баца,
И другим, свежим цветом раскопне груди краси.

А ја са земље дижем несрећни цветак овај,
Од праха тресем чедно, на своје стискам груди;
И тужан уздах један и једна суза топла
Суморну прошлост моју из мртва сана буди.

О, цвете, јадни цвете, ја знадем боле твоје!
У црној, дугој ноћи доста сам суза лио:
На њеним свежим груд'ма, чим мину срећа моја,
И ја сам, цвете мили, судбине твоје био...

С. Д. Мијалковић

ЗВЕЗДА

На сумрачном небу полуноћи тије
Сјала звезда једна кроз сутон и мрак,
И по мрачном свету, куд се тама вије,
Весело је њезин треперио зрак...

И гледо сам на њу, пун миља и жуди,
И грлио светлост, што јој с чела сја,
Па силно, и тајно од света и људи,
Бескрајним сам жаром љубио је ја.

Дуго сјај и блесак трептио је мило
И сипао светлост по срдашцу мом,
Докле облак један разви мрачно крило
И нестале звезде у сумраку том.

Заман више сетан гледам небо клето,
Заман жељом хитам кроз сутон и мрак,
Испред мене дивна ишчезла је ето —
На обзорју другом да разаспе зрак...

Јов. А. Дучић

И Л И А

(Наставак)

Било је то у Бечу пре три године; изашао
сам у шест сата из куће да купим нешто
у граду и да, по обичају, мало протегнем
ноге. Тек што сам ступио на улицу, пробила ме
студен, какве никад до тада нисам осетио Крочио

сам смело напред, да брзим ходом забашурих трнце,
што ме пролажаху. Ма да није било касно, сусре-
тао сам по улицама врло мало света а и то у нај-
већој хитњи. Како сам постепено корачао, осећао
сам се све то више расположен. Ништа на свету

не делује повољније на ме до леден а чист ваздух; моји су живци онда у потпуну миру, мисли су ми бистре а душевно стање као у лирскога песника, који још светске злобе није прозрео.

Величанствени „Ринг“, пресечен улицама, расветљен мноштвом фењера и електричних светиљака, које се пред дућанима блистају и осветљују раскошне излоге, учини ми се као неки одељак раја, у којем сам ја као неки тајан господар. Сви се журе, свима је до посла — говорих сам себи. — Нема никог дакле, да мирно и безбрижно ужива овај величанствени призор? ... Којешта! — У свом заносу био сам заборавио студен, или боље: мој ме дебел и дуги ћурак верно и поштено служио, те нисам ни опазио, да покрај мене пролазе људи у једноставним зимским капутима и slabим огртачима, па најзад радници и без капута и без огртача. Додуше, било је ту и ћурака и бољих и лепших од мога, али ето, мени се тако чинило, да су сви ти људи равнодушни, ма да им у душу нисам завирио. Водила ме жеља к Стевановој пијаци; разгледаћу град — мишљах сам у себи — прошетаћу се лепо па ћу да сврнем моме књижду или у кавану да мало проћеретам и видим шта вечерње новине кажу.

На мојој шетњи упаде ми у очи грдан термометар пред вратима неког оптичара. Приступих ближе, те опазих, како се ступац живе до осамнаест под нулом спустио. „Није шале!“ говораше неко момче, огрнуто до изнад ушију, — по изгледу трговачки калфа — бечким наречјем, неком кочијашу, чија кола чекају на улици госте. „Ех, да је жежене!...“ прихваћаше кочијаш, туривши руке у џепове и враћајући се коњима. „Бррр...“ настављаше на дошли трећи радознали господин, погледајући на црвени ступац и хватајући оберучке уши, као кад се ко у најкрајњем очајању оберучке ухвати за главу.

Баш онога истога часа, кад хтедох да се од тога места удалим, отворише се висока врата поменутог дућана, а оштар чивутски глас, у којем одсеваше задовољство, што је, по свој прилици некога преварио, понављаше опетовно: „Bon soir, mes compliments, Mademoiselle!“ Погледах пажљивије особу, којој бијаху управљени ти поздрави, те у исти час остадох скамењен и изнебушен, као да ме гром из ведра неба ошинуо. Бијаше то главом госпођица Илка, умилно и нежно створење, које сам некада у Далмацији познао и која за неко време испуњаваше моју младеначку фантазију оним нежним цвећем, коме је суђено да увене под утиском непрестане борбе у животу и раскалашног ћаковања. Бијаше протекло неколико година, од када сам је задњи пут видео, од када сам с њоме прекинуо оне

љубавне везе које се у нашој Далмацији, где су договори тако тешки и ретки, једино погледима и крадомичним писмима уздрже, па гле, те вечери у далеком свету, у пустој, северној студени, пред вратима Аврамова потомка било ми је суђено, да је опет видим, да ме њен нежни лик опомене, да судбина или случај влада светом, да пробуди у мени она чувства, која заборав и даљина могу ослабити, али никако сатрти. Има момената у људској души, кад човек може да у цигли тренутак ухвати и разреди све главне и споредне црте створа, с којима спајају неке више везе, да прибере и раствори осећаје, који прожимају тај створ, особито ако га се ти осећаји тичу. Тако је и са мном било те вечери. Умилни лик одавно невиђене девојане засјао се преда мном у свем свом сјају, а ма да је густи дувак прикривао њезино лице, не оте се моме погледу ни најмањи покрет њезиних црта. Него ипак ипак, време бијаше и на њој оставило свој траг; црне и проницаве очи, које бијаху некада луче мојих млађаних идејала, изгледаху још проницавије и дубље; загасита боја њена лица бијаше претрпела неку промену у том, што изгледаше блеђа, ма и пуначка и здрава; њене се усне склапаху и отвараху сад чешће него некада, да пропусте умилни осмех, који се од пређашњих у томе разликоваше, што је више иронијом а мање весељем зачињен био. Правилан грчки нос, бели, као алавастер, зуби и црна, потпуно црна боја њених бујних коса не бијаху претрпели ни најмању промену. Још ми нешто изгледаше чудновато и непрестано западаше за око, на име лако, мал не неприметно дрхтање горње десне уснице, особито у моментима, кад би одговарала на какво замршено питање. Њезино одело бијаше једноставно и укусно, као у сваке праве Бечкиње; утегнута загасита сукња и сиваст огртач са широким вуненим овратником, у којем се губљаше њен обли врат, даваше још више чара том нежном створењу, а мали, округли енглески шеширић, обавијен густим дувком, изгледаше ми тако згодно удешеп, као задња црта ког великог уметника на красно дело властите фантазије.

Врата се од дућана не бијаху још добро ни затворила, кад се наши погледи састадоше. Господе Боже! Та ко може човека уверити, ако сам није кушао, да у једноме цигломе погледу може да сине јасна и бистра читава историја једнога живота, са свима променама, са свима претрпљеним патњама, са свима жељама и идејама? У осталом, то се не да ни замислити, ако не претпоставимо сталан одношај душе са оком, из којег у неким моментима можемо да прозremo и задњу тачку унутрашњих

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

наших осећаја. Прелевало се њезиним погледом задовољство, што је у далеком свету, у страном живљу срела човека, који је некада љубио, који се и тада призором њезине лепоте враћаше старим сновима и успоменама, чистим и неоскврњеним, као да су јуче никли. Него у изливу задовољства моташе се нека чудна страва, а бол, тежак и упоран бол са изгубљене слободе, одсеваше чисто и бистро са њезина погледа и красијаше њен израз оним чаром, који нас осваја, кад посматрамо израз па лицу Рафајилове Мадоне.

Ма да сам у први мах остао забезекнут, ма да су ми ноге клецале, ма да ми је цело жиће, пренесено у царство санова, само душевним животом живело, постао сам, не знам ни сам како, тако одважан, да јој ближе ступим и да је први пут у животу ословим.

„Ви ћете допустити“ — почех — „да вам се земљак, кога у осталом врло добро познајете, прикаже и да вас за здравље упита?“

Бијаш то тако тешко и упорно извалио, подвлачећи оно „врло добро“, да ни сам не знам, како сам до тачке дошао. При крају осудих свој поступак и сматрах сам себе глупим.

„Молим, молим“ — прихвати она, развлачећи речи и гледајући ме полу прекорно а полу умилно —

(Свршиће се)

то је за ме особита част! Ја се веома радујем том неочекиваном састанку!“

Лагано руменило бијаше прикрило њене јабучице, дисање постало теже а горња десна усница дрхташе, дрхташе непрестано, захватајући овај пут и десну јагодицу. Израз бола у погледу бијаше ишчезнуо, да се после врати јачи, а место њега прелеваше се она тајна страва — по свој прилици страва да нас ко не затече — сад разговетнија и јаснија услед непрестана зверања око себе и бојажљива кретања целим телом.

„Допустићете“ — додадох, осокољен њеном приволом — „да вас мало испратим и да вас запитам: како је у Далмацији?“

„Боље него овде!“ — прихвати она, прснувши у весео смех и заподенувши шалу — „онде бар човек може да се људски разговори; верујте ми да сам баш сретна, кад ми се прилика пружи, да српски проговорим, уз то да ми није француског, не бих ни на поље могла изићи. Ах, тешко је живети у земљи, где не знају језика!“

И страва ишчезаваше постепено, претварајући се у безбрижност, а разговор постајаше све то живљи, и ако се душе разумеваху друкчије по уста.

Из подужег пропиткивања дознадох, да је у Беч дошла у походе тетки и да већ од месец дана борави код ње.

Дамјан Ђ. Омчичук

КУЦ... КУЦ... КУЦ!

СТУДИЈА И. С. ТУРГЕЊЕВА

ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

(Свршетак)

XV.

Како смо лутали и блудели обојица — то се не може лако исказати! Светиљке нам несуду ни мало помагале; несуду могле ни мало да разгоне ону белу, скоро светлу маглу, која нас је окружавала. Ја и Семјон смо се неколико пута губили, поред свег тога, што смо из гласа викали, дерали се и једно те исто понављали — ја: „Тегљев! Илија Степанићу!“ — а он: „Господин Тегљев! Ваше благородије!“ — Магла нас је тако збунила, да смо лутали као кроз сан; обојица смо скоро промукли: влага нам је продирала до у дно груди.

Којекако, опет по милости свећа, што беху на прозорима, дођемо до куће. Цело наше лутање и тражење беше без сваког успеха — само смо један другог храбрили и обвезивали, а за тим смо одлу-

чили, да и не мислимо о томе, како је немогуће ићи даље — већ да сваки иде даље својим путем; он пође лево, ја десно, и брзо већ несам могао чути његова гласа. Изгледало је, као да ми је магла већ ушла у главу — и тако сам лутао као маглом замагљен и само викао: „Тегљев! Тегљев!“ скоро несвесно.

— Ја! — зачу се махом као неки одговор.

Драги моји! Како сам се обрадовао! Како сам полетео онамо, где сам чуо глас... Зацрнео се пред мношћом човечји лик... ја к њему... Но један пут! Али у место Тегљева опазим пред собом другог официра из исте батерије, који се зваше Телепљев.

— Јесте л' се ви то одазвали? — запитам га ја.

— А јесте л' ви то мене звали? — запита он мене.

— Не, ја сам звао Тегљева.

— Тегљева? Баш сам га сад срео. Каква је то врашка ноћ! Не можеш никако кућу да нађеш.

— Видели сте Тегљева? Куда је отишао?

— Чини ми се — онамо! — махну руком офисир овлаш по ваздуху. Ал' се сад не може ништа разабрати. Ето, на прилику, знате ли где је село? Једино је још спасење — кад псето залаје. Врашка ноћ! Је л' по вољи да запалите смотку... Бар ћете мало себи и пут осветлити.

Офисир је био, колико сам ја опазио, негде на весељу, а мало и судрнут.

— Неје вам ништа казао Тегљев? — запитам га.

— Не знам, шта је то! Ја му кажем: Здраво, брате! А он мени: „С Богом, брате!“ Како с Богом?! И за што с Богом?! — „Дабогме“, рече он, „хоћу овај мах да се убијем из пиштоља.“ Луда!

Мени за часак застаде дах.

— Ви велите, то вам је казао?...

— Лудак! — понови офисир и забатрга се мало даље од мене.

Несам још ни к себи дошао од речи офисирових, кад ал' зачух своје рођено име са доста јаком виком, тако да ми је слух поражавало. Познам глас Семјонов. Одазовем се... он дотрчи к мени.

XVI.

— Но, шта је? — запитам га. Јеси л' нашао Илију Степанића?

— Нашао сам.

— Где?

— Ту, неје далеко.

— Како си га... нашао? Је л' жив?

— Та, за Бога... разговарао сам се с њима. (Мени је одмах мало одлануло). Седе под брезом, у кабаници... и ништа. Ја им кажем: Изволите, господине Илија Степанићу, у стан; Александар Василић се врло брину за вас; — а они мени веле: „Жеља му је ваљда да се брине! Ја хоћу да будем на чистом ваздуху. Боли ме глава. Иди кући! Ја ћу доћи после.

— И ти си отишао! — повичем ја и плеснем рукама.

— А да шта ћу? Заповедили су ми да идем... Како да останем?

Сав ми се страх махом опет врати.

— Одмах ме води к њему — чујеш?! Овог тренутка! Еј, Семјоне, Семјоне, несам се надао томе од тебе! Велиш, неје далеко одавде?

— Врло близу, ено тамо, где се започиње шума, тамо они седе. Од реке, од обале нема више од два хвата. Ја сам их нашао иза реке.

— Но, води ме, води!

Семјон пође напред.

— Ево, извол'те, молим... Само да се спустимо низ реку — па смо одмах тамо...

Но место да се спустисмо низ реку, ми заидосмо у неку водојажу и нађосмо се у неком празном парлогу...

— Е, стој! — повиче на један пут Семјон. — То сам ја, знате, мало забасао... Треба ићи још лево даље...

Пођемо још лево... Западнемо у неки густ бурјан, да смо се једва искобељали... Колико сам се ја опомињао, близу нашег села неје било нигде тако густа бурјана. А мало даље поче нам под ногама бљечкати блато, указа се пред нама округласто, маховином обрасло дрвеће, каква такођер несам дотле видео... Пођемо натраг а пред нама се створи стрми брежуљак, а на брежуљку стоји колиба и у њој неко хрче. Ја и Семјон викнемо неколико пута у колибу, нешто зајеча само у дубини јој, слама се покрену а зачу се промукли глас: „Ка-рау-лу!“

Ми опет натраг... поље, поље пусто, неизмерно поље... Ја сам већ очајавао... Падосе ми на ум речи оног шаливчине из „Краља Лира“: „Ова ноћ ће нам најзад ум одузети“...

— Камо да идемо? — окренем се очајно Семјону.

— Нас је господин, мора бити, обишао као шумски дух — одговори Семјон. — То неје нешто обично... Мора бити нешто нечисто!

Хтео сам већ да дрекнем на њега, но у тај мах допре ми до уха нов, особит, слаб звук, који махом обрати моју пажњу на себе. Нешто је тако пукло, као кад би истиснуо тврдо плуто из уског грлића какве стакленке. Тај се звук разлегао не даклеко од места, где сам ја стојао. За што ми се тај звук учинио особитим и чудноватим, не умет вам казати, но одмах сам пошао правцем онамо. Семјон је ишао за мном. За неколико тренутака се зацрни пред нама у магли нешто високо и широко.

— Шума! Ето оне шуме! — покличе радосно Семјон. — Да, ено... ено и господин седи под брезом! Где сам га оставио, тамо седи и сад. Баш је он!

Бацим поглед онамо. Заиста: на земљи, баш брезу на корену, сеђаше човек, окренут леђима нама и неспретно згурен. Хитро му прискочим — и познам кабаницу Тегљева, познам му лик, његову на груди спуштену главу.

— Тегљев! — повичем, али се он не одазва. — Тегљев! — поновим ја и метнем руку на плеће му.

Он се мало погну напред, са свим покорно и хитро, као да је чекао да га гурнем, и положи се по трави.

Ја и Семјон га одмах подигнемо и лице му извијемо горе. Оно беше бледо, без живота, непоми-

чно; стиснути зуби су се белили, а очи, такођер непомичне и отворене, показиваху у себи онај обични, сањиви и „разнолики“ поглед.

— Господе Боже! — проговори Семјон и показа тај час окрвављену руку...

Та је крв текла испод кабанице, коју раширисмо, с леве стране његових груди. Пукао је на себе из омалена пиштоља с једном цевљу, који лежаше поред њега. Онај слаби звук, што сам га чуо, био је звук тог судбоносног пуцња.

XVII.

Самоубиству Тегљевљеви несусе баш јако зачудили његови другови и познаници. Већ сам вам рекао, како је он, по њихову мишљењу, морао као „фаталан“ човек учинити ма какву необичну аферу, ма да баш можда и несусе очекивали оваку. У писму на батериског команданта молио је Тегљев овога, прво: да учини што треба ради искључења Илије Тегљева из списка потпоручичког, који се сам својевољно убио, а за тим је рекао, да има у фијоци нешто готова новца, па да се тиме исплате дугови, што их има; а друго: да преда важну лицу, командире целог гвардиског кора друго, незапечаћено писмо, које беше у истом завоју. То друго писмо, разуме се, да смо сви прочитали; неки од нас узели су и копије с њега. Тегљев је уложио труда, док је саставио ово писмо. „Ето, Ваше В—ство (тако се почињало), ви сте увек строги и за најмању нетачност и неуредност у мундиру и за најситнију погрешку у формалностима, кад пред вас изиде блед, уплашен офисир; а ја ево сад одлазим пред нашег опћег, неумитног судију, пред Врховно Суштаство, пред Суштаство, које је куд и камо зна-

Наполеон се родио 15. августа 1769.

1769
15
8 (август је 8-ми месец у год.)

свега 1792

1
7
9
2

свега 19!

Наполеон је умро 5. маја 1825. г.

1825
5
5 (мај је 5-ти мес. у г.)

свега 1835

1
8
3
5

свега 17!

чајније и важније од Вашег В—ства и одлазим пред њега просто у кабаници, па шта више и без поше на врату“... Ах, како је тешко и непријатно утецала на мене свака та фраза, свака реч, чија је слова написао покојник брижљиво дечјим рукописом! Та зар је могао, питао сам сам себе, зар је могао и у таком стању још премишљати и бирати такве бљувотине и глупштине?! Тегљеву се без сумње допале те фразе: он је за њих пропустио и занемарио све оне епитете и амплификације à la Марљински, што су тада биле у моди. Даље је говорио о судби, о гођењима, о своме позиву и „опредељењу“, које је остало недовршено, о тајни, с којом леже у гроб, о људима, који га несусе хтели да разумеју; навео је и стихове некаког песника, који је говорио о светини, како она „носи живот“ — „као навратник“ — и упада у порок и грех „као чичак“ — и све то још неје било без ортографских грешака. Право рећи, то писмо пред смрт бедног Тегљева било је доста јадно и несносно — и ја чисто представљам себи ону високу особу, на коју је то писмо управљено, како се с презрењем и обећу и каквим тоном изразила: „Глупи офисир! На поље с коровом!“ На крају писма се отео Тегљеву из срца искрен уздах с покличем: „Ах, Ваше В—ство!“ — тако је завршио своју посланицу — „ја сам сиротан, мене нико неје волео од младости — сви су се туђили од мене — а једино срце, које ми је било одано и верно — ја сам убио и упропастио!“

У шпагу од кабанице Тегљевљеви нашао је Семјон бележницу, без које његов господин неје ишао никуд; но скоро сви листови су били искинути; остао беше само један, на којем беше исписан овај рачун:

Илија Тегљев рођ. 7. јануара 1811.

1811
7
1 (јануар је 1-ви месец у год.)

свега 1819

1
8
1
9

свега 19!

Илија Тегљев умро 21. јулија 1834. г.

1834
21
7 (јулије је 7-ми мес. у г.)

свега 1862

1
8
6
2

свега 17!

Сиромах! Неје ли можда за то и отишао у артиљеријисте?

Сахранили су га као самоубицу — изван гробља — и мало по мало, па су га и заборавили.

XVIII.

Други дан после погребца Тегљевљева (ја сам се још бавио у томе селу, очекујући брата) дође ми Семјон у собу и јави ми, да жели Илија да ме види.

— Какав Илија? — запитам га ја.

— Па наш разносач.

Дадем га звати.

Он ми дође. Изрази у кратко своју жалост за господином потпоручиком; чудило се, шта се то могло с њиме тако случити...

— Је л' ти остао што год дужан? — запитам га.

— О, никако, не! Они, што год су заповедали и добили, све су одмах акуратно исплаћивали. Него ево шта... — ту се разносач мало насмеја. — Вама је допала некако једна моја стварка...

— Каква то стварка?

— Та ето баш та — па показа прстом на резани бакрени чешљић, који лежаше на тоалетном сточићу. — Ствар је мале вредности — продужи разносач, тај велики враголан — но како сам је добио на дар...

Ја махом дигнем главу. Одмах ми је као нека светлост синудла пред очима.

— Је л' теби име Илија?

— Јесте.

— Па то сам ја тебе... онда... под врбом... Разносач намигне оком и још се већма насмехи.

— Мене.

— Па то су тебе онда звали.

— Мене — понови разносач с несташном скромношћу. — Ту има једна девојка — продужи он у

(Читано у „Колу младих Срба“ год. 1893.)

фистули — која је због врло велике строгости својих родитеља...

— Добро, добро — прекинем га ја, дам му чешљић и испратим га до врата.

Дакле ето ко је био онај „Иљуша“, помислим ја и удубим се у философска размишљања, о којима вам сад не ћу говорити, јер несам рад никоме да сметам у веровању у судбину, предрасуде и друге „фаталне“ ствари.

Кад сам се вратио у Петроград, распитивао сам за Машу. Потражио сам и лечника, који је лечио. На своје изненађење чуо сам од њега, да се она неје отровала, већ је умрла од колере. Казао сам му, да сам чуо од Тегљева, да се отровала.

— Е! е! — покличе махом лечник. — То је тај Тегљев, артиљериски офисир, средњег раста, погурен, што мало рска у говору?

— Јесте.

— Но, то је. Тај је господин био код мене — тада сам га први пут видео — и почео ми је силом доказивати, да се та девојка отровала. „Колера“, кажем ја; „отров“, вели он; „та колера је“, кажем ја; „та отров је“, рече он. Видео сам најзад да је то човек некако душевно болестан и прилично дрзак са мношћом... Све једно, помислим, субјекат је и онако умро... Но, рекнем му, отровала се, ако баш то хоћете. Он ми се захвали, пружи ми, шта више, и руку — и оде нагло.

Ја испричам лечнику, како се исти офисир оног истог дана убио.

Лечник не помаче ни обрва на то, већ само опазе, како има на свету разних особењака.

— Има! — поновим и ја.

Јест, право је казао неко за самоубице: док не изврше своју намеру, нико им не верује, а кад изврше, нико их не пожали.

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА БРЕХОВЈЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ РАЈКО

(Наставак)

Ето војводе! крикну стара и истрча у ходник. У даљини се чула трка војника, крици и дозивања... Јемачно је Дитрих извршивао заповеди господарева, тражио и казнио кривце, што су допустили Јанку витезу на градске зидове.

Допираху све разговетнији одједи гласова и јаука, звека ланаца и звекет оружја, а најпосле крици убијане жртве.

Агата подиже руке к небу.

— Вратио се... шапну — и одмах покољ... Боже! а кад ће стићи твоја правда?...

Слушаше још. Још само часком трајаше врева, — после се опет све утиша, као и пре. Јемачно су пресуде извршене, па се стражари полако разилажаху. Чујаше се опет од бедема умерени им мирни корак.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Агата се вратила у собу да обуче Марту, како ће дочекати војводу.

Борковиц се ипак не врати брзо. Задржа га долазак онога, који с њим дељаше намесништво, старосте Прецлава.

Дође он збуњен и донесе немиле гласе.

Пан Маћко истрча пред њега и уведе га у мању собу, него што беше она, у којој се је јуче гостило. Беше тамо само озбиљни Сенђивој и окретни Скора, који се је већ са свим отрезнио од јучерашњег пијанчења.

Видећи забуну Прецлаву на лицу и домишљајући се, да се је морало неко зло догодити, војвода га трже за руку.

— Говори! каке носиш гласе? — запита с нећајеним миром.

— Волео бих онемити — одговори покорно Прецлав — него јављати то вашој милости... Зли гласи... из Кракова...

— Шта? говори! — крикну пан Маћко а лице му поцрвени.

— Краљ — одговори с колебањем Прецлав, лутајући очима на све стране, као да се бојаше погледати у лице војводи — краљ — понови — одазивајући се јемачно молбама и тужбама Наленча... одузе намесништво теби, војводо, и мени!...

Глас тај паде као гром. Чак и Сенђивој, који до јако сеђаше непомично, окрете се читавим телом Прецлаву, зину, али не рече ништа... Скора притрча живо а Борковиц стајаше и гледаше, лице му пак постаде од црвенога модро...

— Шта?... шта?... — муцаше.

Прецлав рашири руке.

— Већ је изишла краљева заповед... — рече — одузима намесништво вама и мени!

— Хррррр! — загрми најзад Сенђивој, па затвори уста. Хракну и пљуну.

— Иии... иии! — запишта Скора презирно, гледајући проицавим погледом на војводу. А пан Маћко само одисаше тешко и гласно, не говорећи ни речи... Уста му побелела и грчевито се искривила, нестрпљивом руком тргаше кафта на себи. Груди му се таласаху тако силовито, да му цело тело дрхташе, док најпосле не грухну у грохотан смех.

— Ха! ха! ха! — зарика, да се зидови затресе, — краљ игру тера... но, видећемо!

— Хррррр!... замумла Сенђивој, — *ius gladii*... пропаде!...

— Не пропаде... не пропаде! — плану пан Маћко — имаћу га у Кожмину, ако не у Познању...

— Мучно их је све довући у Кожмин — при-

мети Прецлав, — а сада, ко беше немио, плаћао је главом у Познању или другде...

Сенђивој замахну руком у ваздуху, као да сече главу...

— Фик!... рече — па ником ништа! а сада... хрррр!...

— Мучи! — крикну Маћко, — домислићу се ја!

— Домислићемо се! — понови Скора — тушта је вукова...

— А ко је наследник?... — изусти за час Маћко.

Прецлав се заколеба. Плашљив поглед подиже на Борковица.

— Вјербјента... из Кракова!... — измуца за час.

А на то Борковиц чисто скочи као опарен.

— Шта?! — врисну — своје хоће да нам натурује!... Натурио нам је туђе право, малопољско, а сад и своје људе шаље амо тај краковски краљ, да нас држи на узди!...

Стисну песнице па пређаше њима Прецлаву сав запенушен, бесан.

— Ти лажеш! — викаше, — не може то бити! Прецлав узмицаше у страху, док га војвода не дотера до дувара.

— Тако ми душе! — муцаше — истина је...

Сенђивој устаде. Усправи се својом големом телесином, подбочи се, хракну и зину. Хођаше зар да говори свечано и одлучно, а то се догађало само у ретким, необичним приликама.

— Маћко!... — рече, а глас му дрхташе. — Зло је. Краљ одузима намесништво — има права.

Може му се за то осветити — али има права. Натуривати пак из Кракова намеснике — није слободно!... Против тога ваља побунити све... све!

Рече и седе свом тежином, гледајући непомично преда се.

— Ја бих отишао у Краков... — јави се Скора — нека краљ зна, шта чини... нека зна, да ће бити зла, ако не опозове... А не усхте ли...

— Глуп си! — крикну Сенђивој гласније, него обично. — Зна он, шта ради. Право рече Маћко: Правом хоће да нас свеже са собом... наметнуо нам пјотрковско право, да нас подвргне Малопољској... Још људе своје даје, да суде по томе праву... Јасно је... Хррррр!...

Хракну и пљуну.

Дотле Маћко — не гледајући више на Прецлава, који стојаше уза зид као прикован — трчаше по соби уздуж и попречно, стрељаше испод очију на све стране, чупајући браду нестрпљивом руком.

Настаде ћутање. Чујаше се само хрипљиво ди-

хаће Маћково, убрзани му, тешки кораџи, пригужени уздисаји Прецлављеви, а час по час гласно хркаће Сенђивојево.

— Ја бих отишао у Краков... — пишташе Скоро, не скидајући очију с војводе.

Сенђивој се силовито брецну, али у то пан Маћко застаде и рече:

— Право, право тај вели. Идем у Краков, а ту ћу све узбунити!...

Глас му је већ ојачао; с прихваћеном намером попушташе немир, придолажаше снага.

— Ви — додаде — ти Прецлаве, и ти Сенђивоју, и ти Скоро... идите у Познањ, Каљиш, Шерађ и друге градове!... Сазивајте шљахту... указујте на погибао, а скупљајте добровољце... подсећајте на братски савез! Нека се сви сложе...

— Само не треба ништа отворен очинити против краља... — примети Скоро — јер не ће усхтети...

— Право вели! — потврди Борковиц. — Отворено треба рећи: није тај савез против краља, него против наметнутога права, против новог старосте!

Устумара се опет по соби и говораше сам са собом, размишљајући и правећи различите комбинације.

— Да... да... — мумлаше, — привидно ништа против краља. А то ће изићи све на једно... Сви ће се сложити, а краљ се не ће моћи опрети!

— Скоро! — викну, прилазећи Шчедрику, који жустро притрчи, — ти имаш врајју памет...

— Глуп је! — прогунђа зловољно Сенђивој и открену се.

— Имаш памети! — понови Маћко, не пазећи на примедбу. — Само ју не заливај пивом, а окрећи је на све стране, да што успешно измислиш.

— Биће успеха! — закле се Шчедрик.

— Пази дакле... — говораше даље војвода. — Мисли тако, да из сваке твоје мисли израсте силан чин, а чини тако, да сваки чин буде поуздап и згодан ударац... Он... краљ... хоће рата — па ће га имати!...

Смејаше се и тресијаше се опет, читавим телом, од тога смеха.

А кад се умири, додаде:

— У Краков идем данас... Тамо ће се на брзо узвитлати бура, да ће јој се ломњава чути и овамо... А ви настојте, да буде све спремно... Упашћу амо и дати знак... Узбунићемо све — а из тога ће израсти нови поредак за нас!

Прискочи Сенђивој и зграби га за руку.

— Крвави ђаволе! — рече му полугласно на ухо — примиче се час освете и за тебе, и за мене... Даћу ти на брзо Венијамина... Одсеч нека ти је на очима, а све спремај.

Сенђивојеве очи блиснуше дивљим огњем. Не одговори ништа, само му усне задрхташе.

— Ваљан човек! — шапну за час, дижући очи на Маћка, који стајаше још часак, као да скупља раштркане мисли, а после се наједаред трже и истрча из собе, на другу страну замка, к Марти.

Марта већ беше обучена у најлепше одело, свечано. А изгледаше у њему сушта краљица. Имаћаше на себи дугачку хаљину са скутом, доле врло широку, а око бедара утегнуту тако, да дивни стас изгледаше у њој као саливен. Хаљина та беше од свиле кармазин-боје, а на њој трепетаху златни везови и дивотни бисер. Рукави од рамена до лаката беху припијени, а од лакта се раширили, спуштајући се рахат и показујући оздо други рукав од златоткане свиле. Коса, слободно распуштена и не сплетена у витице, падаше у бујним увојцима, опасана златним обручком. Таки обручац, као круна, украшен драгим камењем и бисерјем, сијаше се у врх главе. На белом врату блисташе златан ђердан, коме крајеви беху скопчани на белом ланеном превесу, који се спушташе на плећа. Стајаше тако накићена на отвореном прозору, спрам врата, на која уђе војвода.

Војвода застаде на прагу и гледаше подуго ту дивотну женску прилику. Лаки ђув ветарчев играше се њеном косом, дижући читава, дугачка пасма, која се прелеваху у сунчаним зрацима. Блештаху у тим зрацима адеми на круни, злато од ђердана и копче на свиленој хаљини, да Марта изгледаше сва окружена огњевитим одблеском, пуна величанства и чари. Бело чело, очи тамне а сјајне и дубоке, лице мало полепшано и развучена уста и гинка, вити стас, нагнут мало к прозору, где у даљину блуђаше поглед Мартин, пун чежње, и пружаху се руке, као за загрљај, — све то војвода обухвати једним погледом и наједаред заборави на све бриге, које га тиштаху.

Рашири руке и полети к њој...

На одјек његових корака Марта се трже и крикну. Лице јој побледи, поглед клону к земљи; устукну, хотећи да се измакне загрљају.

— Марта... шта ти је? — запита Борковиц, привлачећи ју к себи и успамтелим погледом гледајући јој у очи, превучене наједаред маглом туге.

Она ћуташе; само се незадржани уздах оте из груди.

— За Бога! — крикну пан Маћко — да ти се не чини каква кривда?... Реци!... Та знаш, како те милујем... свет бих развалио, да ти угодим... Ево гледај, шта сам ти донео!

И стаде вадити из недара свакојаке адићаре,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.NS

ситне али големе цене. Беше онде алемова, као зрно грашка, и врло уметних прстенова и низова бисера, и један ђердан тако вештачке израде а тако богато начичкан дијамантима, да се очи затвараху, јер не могаху подносити блеска, који засењаваше.

— Ето ти сад — понови — што сам ти донео!
И бацаше те адиђаре на сто пред Марту.

— Донеће ти амо одмах — настави даље, бацајући на њу немирне погледе — донеће ти амо још свакојаких материја, лепих тканина за хаљине... Ваљда ти се не чини ништа криво... Свет ћу срушити за тебе... читав свет!

Та реч: „свет!“ паде опет као терет на срце Мартино и заледи га. Шта јој је до тога света, кад га она не познаваше!... Хладно гледаше на злато и сјајне алемове, ђердане и прстење, који се расипаху по столу са звуком.

— Хвала вам... — шапну — хвала!...

Али речи јој застајаху у грлу, не могахе да говори. И наједаред ју сву потресе силовито јецање.

Борковиц стајаше нем од пренеражења. Ни глас, што но га донесе Прецлав, ни гнев, који га обузе, не променише тако његова лица, као сузе Мартине.

Прискочи јој, притисну ју опет на груди, привуче и пољупцима испечених, жарких усана сркаше сузе, које су јој текле низ образе.

— Марто, шта ти је? — понављаше шапатом.

А глас му дрхташе и груди страсно дисаху.

Она се пак труђаше, да се силом отме из његова наручја. Вила се као у обручевима, уклањала лице од пољубаца, чувала бојажљиво уста и наједаред га отиснула од себе, напрежући руке...

— Шта је то? — крикну Маћко. — Отискујеш ме! Ти мене отискујеш?...

Очи му гораху од беснила, бацајући црвену светлост.

Зграби ју за руку и привуче к себи.

— Слушај — рече — говори истину, јер ће бити велике несреће!

Сваку реч изговараше с нагласком, полако, као да хоћаше да ју тим јаче дирне у срце.

— Реци — понављаше — за што плачеш? За што хладно гледаш на те дарове, којима би се краљица радовала?... За што ћутиш?...

Она се превијаше под силом тих речи и склањаше главу, сметена, узалуд хотећи да угуши узрујаност, која ју је издавала. Желела је да проговори — није могла... Огњевити, променљиви поглед војводин проицаше јој душу, одузимаше свест, задаваше страх. Чињаше јој се, да с тим крвавим блиском његових очију продире у њену душу нека неодољива снага, која ју подјармљује, гуши дах у гру-

дима, потире сваки отпор. Тај поглед тишташе читаво њено биће као бreme, које глаци све друге осећаје и жеље. Замираше све оно, што јој је мало час занимало душу... Ишчиле из памети слика сјајнога краљевића-витеза, а место тога стајаше пред њом, у свој својој моћи, господар њена живота и смрти — тај, коме она осећаше на себи убрзан, силовит дах, тај, који јој дојако заслањаше својом дивском, моћном приликом онај непознати свет, о коме наслућиваше у санним сањаријама, коме пружаше руке. До селе примаше она све од војводе несвесно, као нешто, што јој припада — а сада, под снагом тога погледа, нехотице осети, да то, што јој он даваше или чињаше, беше љубав, беше добротинство, за које она, у замену, беше дужна, да му буде безгранично предана. Осећаше се крива и као кривац оборила главу... А у исти мах покрену јој се из дна душе питање:

— Шта је он мени? Ко сам ја?

— Агато! Агато! — викаше војвода, дотерао до беснила упорним ћутањем Мартиним.

Стара дадиља, која помно бдијаше на собним вратима, указа се на прагу.

— Та је вештица морала нешто рећи! — вришташе Борковиц, летећи Агати са стиснутим песницама, у дивљој срдби. — Она ће ми за све платити!...

Та претња поврати Марти свест. Сетила се данашњих речи дадиљиних: „Ти хоћеш моје смрти!“ и њена великога страха. Ваљало је по што по то одбранити Агату, која стајаше на прагу, бледа као марама, што но јој покриваше главу, склопљених руку као у молитви, очекујући ударац.

— Оче! — крикну Марта, па потрча и сама к вратима и стаде међу војводу и Агату, — оче, допусти да говорим... није Агата крива!... сама сам крива... сама...

— Ти?... — понови Борковиц, држећи грозно измахнуту песницу, — шта си учинила?...

Еле нису га бадава од јуче распињале страшне слутње. Од како му витез Јанко признаде, да је видео и заволео Марту, не имађаше војвода ни трепутка мира. Све бриге, које се на њега данас свалише, надмашаваше једна, најтежа: да се та, коју је суревњиво чувао од људских очију, може измаћи испод његове власти, у наточ затвору и стражарењу. Виде промену у њену гласу, лицу и држању...

— Шта си учинила? — понављаше модрим устима, дрхћући при самој помисли на одговор, како могахе да наступи.

— Нисам ништа учинила... — одговори Марта, — само ме мори туга и чежња у том сужањству...

Борковиц слушах и не разумеваше.

— Чежња... туга... — понављаше. — За чим чежња? кака туга? Ко те научи те речи?...

Немирни, истражни му поглед прелажаше с лица Мартина на Агату, која оборене главе чекаше пресуду. Један пут успеде, да ухвати летимичан поглед старе дадиље, молећив, очајан, управљен Марти, и да опази, како се рука Агатина неприметно дотаче уста, као да тим знаком хоћаше да измоли у ње постојано ћутање.

Зграби силно Марту за руку и трже је к себи.

— Не таји ништа! — врисну, — не таји!

Марта се брецну, подиже главу и погледа одважно војводи у лице. Узбуни ју његов глас, пун беснила, и силно трзање. У њену погледу, на устима и челу одсевну израз несавитљиве воље, сталне одлуке и као да хоћаше охоло рећи:

— Ја нисам твоја робиња!...

Војвода осети у њеној души буну, — буну против себе, буну дрске крви Наленча... Тај охоли поглед и лице, које се сијаше од неустрашена јунаштва, вређаху га и ругаху му се јачим презиром, него икакве речи.

— Не таји ништа! — понављаше, стискујући у својим железним песницама малену руку Мартину.

— Не ћу тајити! — одговори Марта, мрштећи обрве од бола и срџбе, која јој не даде дуже владати над собом, — не ћу тајити!... и казаху ти све, господару: пусти ме на слободу!... не тражим ништа, само ме пусти! или реци, ко сам? јесам ли робиња твоја, слушкиња или ћерка?...

Борковиц скочи као рањена звер. Пусти Мартину руку, шкргутну зубима и прсну у смех...

— Ко си ти?... — понови — ха! ха! ха!... Ти си пешто горе, него робиња и слушкиња, — ти си погана крв издајникова... ти си ђаволски пород... ти си проклето семе, које треба уништити... А ја сам те уздигао... хтео сам да те учиним срећном!... Ти се против мене буниш и отискујеш ме, а ја ћу те згњечити... тело ћу ти обешчастити, а душу дати ђаволу!...

Запенушио се, као бесан, и бацао пену око себе, — стиснуте песнице час дизаше над главом Мартином, час спушташе и дераше кафтан на себи, не смејући зар још, у наточ злости, да учини срамоте оној, коју миловаше.

А Марта развучене зенице од пренеражења гледаше на војводу, како се успропадао, и слушаше његове речи, која свака падаше као жива жеравица на њену душу.

Све јој се слутње обистинише... Она је ћерка издајникова, уклето и на пропаст осуђено створење!

— та то је давно наслућивала... А сада речи војводине раздераше са свим тај застор, који застираше будућност пред њеним очима. Нема спаса... мора погинути у срамоти и беди... Смркло јој се пред очима... изумро дах у грудима, следила се крв у жилама. С опруженим рукама клону крај ногу Агатиних, која стајаше непомична, као мртва, у некој пренеражености.

— Оче... оче! — шапну Марта, савладана беснилом и снагом погледа војводина, који је заћутао, па ју на ново оштро посматраше.

— Не зови ме више оцем! — крикну пан Маћко. — Ја нисам твој отац, него судија... Чувај се!... Чувајте се обе!...

Прискочив и зграбив ју снажним рукама, подиже ју са земље... Као клештама стеже ју у загрљају, упи очи у њено лице, бледо као мртавац, и тако подуго стајаше, привлачећи ју свом силом к себи.

— Не пуштам те... не пуштам! — шапуташе страсно, примичући уста своја Мартиним устима и напајајући се њеним дахом, — не пуштам те... док не будеш моја... док те не смрвим у загрљају!

Наједаред ју одгурну.

— Чекај! — повиче — немам каде, да се сада опајам раскошју — али ето мене на брзо... чекај!

Зграби Агату за руку.

— А ти! — крикну — чувај се... ако ти је живот мио! Пази на ту девојку, док ти нису очи искочиле, док ти је читава кожа на костима...

Кад то рече, истрча, јер не могаше да ту дуже остане. Осећаше зар, да за час не би био кадар владати над страшћу, која га је закупила. Заборавио би можда на све, на Краков, краља и Јадвигу, заборавио би на своју освету и планове, уз ту девојку, која му је будила беснило у души и жегла крв пакленим жаром. Зграбио би ју... смрвио... убио — а после... полудео.

Ван себе трчаше онамо, где је стојао Дитрих на стражи подземних ходника.

Див стајаше, као обично, непомичан, са секиром у руци. Мрким очима стрељаше на војводу, који се приближиваше.

— Учињено је — рече — по заповести. Двојица стражара признадоше под усијаним железом, да су видели и пропустили младога витеза, кад је ишао на другу страну замка и гледао... Гуњени су с њих ремени, а после су им одрубљене главе и обешене за страшило.

Борковиц не слушаше.

— Агату ми чувај!... — крикну. — Главом ћеш ми одговарати!... Ако ишта опазиш... стару у тамницу!...

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Дитрих слеже раменима.

— Пролази, као сенка — одазва се — не говори ништа... шта ћу опазити?...

— Гледај ноћу, као мачак! — прекиде напрасито војвода. — Слушај кроз зид! Завируј јој у мисли!... Главом ћеш ми одговарати!...

Див опет слеже раменима.

— Биће!... -- рече кратко.

Запали буктињу и даде ју војводи, отварајући врата у подземне подруме.

Борковиц скочи и оздо се још једном осврну на Дитриха...

— У мисли јој завируј! — понови. — А ако шта опазим, у тамницу... на смрт.

— Биће!... — промумла опет Дитрих, затварајући тешка врата. Моја ће глава остати читава...

Задрма њом, као да се хтеде уверити, стоји ли чврсто на раменима. Уста му се искривише подругливим осмехом.

— Куцнуће и теби час — шапну — а биће страшан!...

Узе секиру у руке и стаде се полако шетати, бацајући кад и када погледе на ону страну, где беху Мартине собе.

(Наставиће се)

П О У К А

КАКО ПОСТАЈУ ДИЈАМАНТИ

седници француске академије, што је била у Паризу 6 фебруара 1893 год., јавио је чувени хемичар Моасан, да му је пошло за руком те је у своме лабораторију направио праве дијаманте. Са свију страна су му честитали, што је решио задатак, којим се занимају најславнији испитивачи ево већ сто година. Но испитамо ли поближе оно, што је објавио Моасан, наћи ћемо, да је он у вештачком прављењу дијаманата учинио додуже велик корак у напредак, но да још није дошао до краја у решавању тога задатка. Како постаје то светло и сјајно драго камење, што га дијамантом зовемо, још је увијено у тајанствен вео. Обично се каже, да је дијаманат чист кристалисан угљеник. Но то опште правило ваља мало поткресати. Угљеник се појављује у природи у разним кристалним облицима. Графит — срце наших писаљака — јесте скуп угљеникових кристала, па ипак, како ли је велика разлика међу њиме и дијамантом! Кристали графитови су по хексагоналном кристалном систему, а дијамантови су по октаедричном; графиту је густина 2·0, дакле двапута је тако тежак као дестилисана вода, а дијамантова је 3·5; графит је мекан, јер се таре о артију — њиме пишемо, дијаманат је пак најтврђе тело! Кристалисан угљеник појављује се дакле у два сасвим различна облика. Но ми бисмо грешили, кад бисмо узели, да је графит и дијаманат баш чист угљеник. И у графиту и у дијаманту има и других материја, и ако у врло мајусној мери. Као што је познато, има више врста обојадисаних дијаманата: има жутих, плавих, црвенкастих дијаманата, мрких у разним нијансама; шта

више нађено је и црних, ређе сасвим црних. Бели или као вода чисти дијаманти врло су ретки, управо најређи су. Разно обојадисани дијаманти имају своју боју од разних страних материја, које су као уткане у угљеникову масу, и најбољи научници, који познају дијаманат, држе, да је супстанција, која бојадеше, састављена из спојева метала, гвожђа и титана. У Бразилији и доцније на предгорју Добре Наде у јужној Африци нађене такозване црне дијаманте држали су у први мах за смесу дијаманта и угља, па зато су их и прозвали *карбонадо*. Но тачнијим испитивањем дознало се, да су ти црни дијаманти скуп веома мајусних црних дијамантових кристала, који се слободним оком не могу разазнати. Угља у карбонаду нема, црна боја је од додатка гвожђа и титана. Напротив у гомили црних дијамантових кристалића налазе се кадикад усамљени бели кристалићи.

Када се поближе дознало, какве је природе дијаманат, учени су људи дошли до тога уверења, да ће кад тад поћи за руком, дијаманте и вештачки чинити у лабораторију; ради тога треба само да растворимо чврсти угљеник, па да буде течан, за тим да га оставимо да се кристалише — сасвим онако, како се кристалише стипса, када је бацимо у врелу воду, па се раствори. Када се такав раствор стипсин расхлади, појављују се кристали од стипсе. Но угљеник се врло тешко раствара; баца угаљ у воду, у киселине, у цећ — остаје не промењен. Но од неког времена зна се, да се угљеник раствара у истопљеном гвожђу; у тој ватреној маси угљеник се тако раствара, као што се стипса раствара у

врелој води. Охлади ли се та гвожђана маса, смрзне се, угљеник мора се појављивати у кристалној форми. Па збиља, тако и бива. У нашим топијоницама, где се гвожђе топи, понавља се тај процес сваки дан, само што угљеникови кристали, који се том приликом појављују, нису дијаманат, него графит. Угаљ се појављује у облику мрко црних листића, и то је прави графит. А како је густина графиту 2·0 а дијаманту 3·5, то су минералози дошли на ту мисао, да ће моћи и дијаманте начинити, само ваља ићи за тим, да у растопљеном металу растворени угљеник кристалише под великим притиском. Па тим је путем пошао Моасан. У своје послу употребио је електричну топијоницу, у којој је температура 3000° C, за тим је узео такве металне смесе, које се јако скупе, кад се смрзну, у којима је дакле угљеник под великим притиском. Када је Моасан чврсте те металне масе разбио, нашао је у њима мајушне црне кристале, који су имали структуру и тврдоћу дијамантову, а скоро и његову густину. Но у тој прилици добивени кристалићи били су сви скупа мање од једнога грама, па зато је тешко кемиски испитивати те у лабораторију добивене камичке, те и резултати тих испитивања не могу бити баш сасвим поуздани; још је увек питање, да ли је Моасан добио баш праве црне дијаманте, онакве, какви су нађени на Борнеу, или врсту дијаманта, какав је карбонадо. Па и вештачко прављење самога карбонада мора се рећи да је велик напредак; пође ли то једаред за руком, онда ће се на скоро моћи вештачки правити у лабораторију и бели и обојадисани дијаманти.

За трговину драгим камењем за сад је откриће Моасаново без даљих последица. Карат (0·205 грама) ситних неуглачаних дијаманата стаје данас на предгорју у јужној Африци до 15 фор. Прашина од дијаманта, коју је Моасан добио, састављена је

C. Falkenhorst

из тако сићушних камичака, да се никако не могу опазити, шта више, тек се увећани дупом могу разазнати; и оно мало црних дијаманата, што је Моасан вештачки у своје лабораторију начинио, стаје Моасана неких 5000 фор. — толико је трошка имао при своје испитивању.

И ако дакле Моасанови покушаји немају за сад практичне вредности, тек су за науку врло важни, јер смо тиме поприлично загледали у прилике, где и како су и постајали а и данас постају дијаманти у великој природној радијоници. Знамо да унутри у земљи има силна гвожђа, шта више неки говоре и о гвозденој језгри земљиној. У вулканским се процесима топе разни метали у утроби земљиној, па то бива често још и под великим притиском, а кадикад те растопљене масе крче себи пута и до површине земљине. У тим приликама, када се топе и смрзавају металне масе, могуће је да у природи постају дијаманти, који у ужасним ерупцијама долазе на површину земљину.

Места, где има дијаманта, још су слабо геолошки испитана. Још најбоље су позната дијамантска поља на предгорју у јужној Африци, где се често налазе као у неким котлинама налик на вулканске кратере. У тим необичним котлинама има нека плаљива земља, измешана многобројним, ћошкастим разбаченим камењем разних врста, па у тој плавој земљи налазе се дијаманти. Свакојако су те котлине вулканског порекла. У другим дијамантским пољима има поред гвожђа још и тешких метала, као злата и платине, који су зацело из утробе земљине доспели горе на површину. По томе је врло вероватно, да се дијаманти стварају у гвожђаној утроби земљиној, да тамо има још много дијаманата, и да ти само у особито грдним ерупцијама из највеће дубљине долазе на видело. Тако је најновије испитивање много расветлило тамно порекло најскупоценијем драгом камену — дијаманту.

Андрија М. Матић

КЊИЖЕВНОСТ

ЛОКСИМ НОВИЋ ОТОЧАНИН

(ПРИЛИКОМ ДВАДЕСЕТПЕТГОДИШЊИЦЕ ОД СМРТИ МУ)

(Свршетак)

мил Чакра, написав приликом Локсимове смрти кратку бијографију покојникову, напоменуо је, да је Локсим још 1837 написао »Српство«, али никад неје изашло,

већ само неки одломци, као што су: »Лазарица« 1847, »Душанија« и »Цар Урош«.

Судећи по одломцима тим, рекао бих, да је »Српство« морало певати догађаје, који су

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.NS

се збиди за владања славне династије Немањића па до пропасти на Косову. »Душанија« пева догађаје, који се збише у доба највеће славе Срба за владања Душана Силног. У »Душанији« нам приказује Марка, Страхињу, Рељу још као младиће, а у тој истој књизи нам пева и ону причу, како је Душан Силни писино Милоша Обилића.

Од тада је готово сваке године изишла која књига песама од Јоксима Новића. Године 1860 изиде »Милошева«, године 1861 »Ајдук Вељко«, а године 1862 велике три песме о »Бирчанину Илији«. Чудновато је заиста, да Јоксим не начини епос какав као »Лазарицу«, само у већем. Године 1865 изишла му је »Карађорђија«, осим тога године 1864 је у »Српском Огледалу« излазила велика епска песма »Сибињанин Јанко«. Године 1881 изишла је књига неких Јоксимових песама под именом »Вучићевке и Обреновићевке«, у којима веома напада на Обреновиће а особито на Милоша. Много му је песама остало у рукопису, које и сада труну у неком столу.*)

Јоксиму, као и свем нашем народу, најмилији је јунак Краљевић Марко. »Јер над Марком не бјеше јунака«, он је најпоштенији јунак, њега воле сви — и старији и млађи, јер

... је био огледало сјајно
војницима на свему свијету.

Марко неје варвар, он штеди непријатеља, јер

... је Марко јунак племенити
пак поштује послушно јунаштво.

Кога нам год хоће да прикаже као добра јунака, он му тек прида по које својство својих љубимаца; тек ће рећи: јачина Маркова, поглед Страхињин, брзина и окретност Рељина и т. д.

Јоксимови јунаци: Марко, Страхиња, Реља, Милош, Бошко Југовић, Срђ и ако несу баш тако храбри као јунаци грчки, да се и самим боговима противе и њима не верују, несу баш ни такви, као у нашој народној песми, да падају од човечје руке. Јоксимове јунаке Бог

*) Јоксим је за собом оставио много дела у рукопису; нека су од тих и штампана. За цело да особито мора бити много писама Вукових и Копитарових. Године 1886 г. Јован Пециковић, златар негда у Земуну, сад у Дољњој Тузли, послао је ученом друштву списе Ј. Новића, да их откупи. Ма да се друштво није бавило откупљивањем и издавањем наших писаца, нити је имало за то средстава, ипак је откупило неколико, оно је друго повраћено и то ће тако када и пропасти.

узима себи. Марко умире, Страхињу погоди нечија стрела из гомиле у врат; Реља, вијајући силне Турке, нагна их на Ситницу па, заукав се врло, удави се; Милош пада од умора, а такав је страх задао Турцима, да му се ни мртву не смеју приближити: Бошко је нагнао Турке на воду па се бадио и у воду за њима, али га барјак обмота те се удави... е тако су Јоксимови јунаци.

Многогодишње бављење по јужним крајевима нашег народа јасно тумачи, за што је Јоксим увек стихове а и иначе писао јужно-западним дијалектом. Као што нашу народну песму карактеришу многи дијалози, тако исто и Новићеве песме. Речник Јоксимових песама био би пун и врло богат у лепим чистим речима, којих не ћемо често наћи ни у Вукову речнику а баш ни у којег песника више Јоксимова је појезија пуна народних пословица, задевица, народна веровања, пуна је тропа и фигура као и у опће што је наша народна појезија.

Хиперболе Јоксима Новића, као што су н. пр.

... копља полетјеше турска,
бојна копља, отровне стријеле,
како плаха киша из облака —
или: Никад киша поље не поплави,
како тадај крвца од јунака

и ако несу тако најивне као хиперболе у народним песмама, ипак ћемо по некад наћи и код њега кад што на онаку: »Да се проспе киша из облака...«

А шта да тек речемо за стих? Ко је прочитао његову расправу о »Нашим пјесмама«, тај ће знати и увидети, како је Јоксим знао народну појезију*) а на по се стих.

Осим што је радио у стиховима, радио је и у прози као приповедач. Написао је лепу новелу с натписом »Капетан Радич Петровић и покрштеница Зорка«. Ово му је дело наградила

*) Ј. Илић прича, да су сви млађи песници, учећи се у Бечу и скупљајући се код Вука, много навели, шта ће рећи Вук и Новић. Ако су ови похвалили, то их је одушевљавало. Колико се ослањали особито на укус Новићев, може као доказ послужити ова цртица. По повратку из Беча сrete се Ј. И. у Београду на Варош-капији са Ђ. Даничићем и Јоксимом Новићем. У то доба изишла је у »Седмица« песма »Ђ. Бранковић и Дел-Ахмет« од Ј. И. Овај, чим виде Јоксима, упита га: шта мисли о песми? а Јоксим му рече: да му се чини, е је он већ слушао у народу ту песму, па чисто сумња, да ју је Илић написао. »Е, кад се чак и Новић преварио, држећи да је то народна песма, ја сам савршено задовољан и лепше критике не тражим!« одговори Ј. И.

Матица Српска са четрдесет дуката а преведено је на чешки. Великој приповеди о »Врзином колу«, о »Постанку Високим Дечанима« и т. д. морамо тражити клицу око Дурмитора. У »Даници« му је излазило најзнаменитије дело у прози »Хајдучки живот«, које је доцније штампано засебно под именом »Старине од Старине Новака«. У томе нам је делу Јоксим на доста zgodан начин у српском духу опевао тужну и славну прошлост од Краљевића Марка па до хајдучких дана. Ово је дело наградила Матица Српска.

Јоксим Новић је радио и на научничком пољу. Као такав радник јавља се тек 1860 године, али му ти радови не заслужују баш бог зна какве хвале.

Година 1864 важна је за Јоксима. За живота Вукова беше му Јоксим најбољи пријатељ и највећа присталица. По приповедању савременика из онога доба Вук је особито поштовао Јоксима Новића као темељита познаваоца народних умотворива и српског језика уопће. У свима главнијим тренуцима и за главније што питаше Јоксима, особито много полагајући на његов укус при одабирању народних песама. Да је који књижевник бацио више погледа на Јоксима и на његов рад, знам да би много и много лепих ствари нашао, да се који подухватио те да је бар гледао да скупи писма, која је Вук Јоксиму а Јоксим Вуку писао, мислим да би то било од веће користи него што се скупила писма Вукова Милутиновићу, Мушицкоме и т. д., јер је Јоксим заједно с Вуком купио, и за оног бављења по српским јужним земљама више скупио него икоји Србин што је. Још године 1837, дакле пре него што је отишао у Босну, пише му Вук у Вуковар и пита га за ово или за оно, а шта је Јоксим морао знати, вративши се на траг, сведоче његове песме и његова расправа о »Нашим пјесмама«.

Године 1864. после смрти Вукове, поче Милош Светић издавати »Србско Огледало«. Заиста тада је био баш потребан лист добар, и обрадоваше се многи том листу, знајући велику ученост Светићеву. Али како се тек многи запрепастише, када на првој страни, место лепих чланака књижевних, искрсну опет Светић као филолог са чланком »Како стоимо сь азбукомъ и правописомъ?« Па још када доцније видеше да о етимону пише Јоксим, који сва своја дела дотле написа по еуфонији, — е,

то већ беше и сувише. У томе листу започе Јоксим штампати своју расправу »О нашим пјесмама«. Ова расправа је једна од најбољих и најлепших, што их има о нашим народним песмама. За потврду својих хипотеза меће многе цитате, којих има на педесет у целој расправи, а којих, за чудо, баш ни ретка не има у Вука. Особито је много бацио светлости на на-ричачке песме, метнувши доста цитата и разјаснио много што шта, што Вук неје рекао. Од цитата има много тако лепих, што се не ће наћи у Вука, а то се има приписати песничком дару и фином укусу Новићеву. Доста се позабавио код мухамедовских песама, које је добро познавао, будући да је имао много пријатеља мухамедовске вере. У тој својој расправи има читаву расправицу о нашим бардима, гусларима, којих је врло много познавао и слушао. Од неколико, што их тамо спомиње, вели да је неки Јован од Гацка на Цетињу најбољи. У својој расправи о народним песмама изрекао је и правило како се певају, т. ј. склапају, споменувши уз то, да за то песме Т. Подруговића и несу са свим добре. У том истом »Огледалу« писаше, као што рекох, и о етимону*) и написа одмах песму »Сибињанин Јанко« и наштампа је по законима етимологије, иначе не писаше ни њ, њ, њ, њ и т. д.

Придобивши га тако противници Вукови за себе, мислили су, да ће им ауторитет Јоксимов врло много помоћи, али су се преварили. Чисто је смешно видети Јоксима, највећег пређашњег присталицу Вукова, где се бочи етимологијом; о Вуку се из почетка изражава: »благодочивши списатељ« или »покојник«, али када изиде »Књижевник« загрениски, па још у њему чланак В. Јагића: »Из прошлости Hrvatskog jezika«, е, ту се Јоксим промени. Под наговором М. Светића написа највеће опадачине на Вука, изгрди ти »покојника« као и Светић, хотећи му на силу Бога одузети све заслуге. Да доста има истине у тим чланцима Светићевим и Новићевим, о томе сумње не има, а тако исто да је било нешто у Вука, што је многе од њега отуђивало, не има сумње. Али то на страну, доста то, да то писање против Вука не служи на част ни Светићу ни Јоксиму Новићу.

*

*) Занимљиво је, шта вели Јоксим за јоту: »Од дугачке јоте направио сам краћу, да видим хоће ли боље приличити, те да буде мање више на њу, а сав ће се правопис лако уредити, кад баш буде до ње стало.« („Оглед. Србско“ 73 стр.)

На шта да речемо сада после двадесет и пет година од смрти његове? Тај велики и вредни српски књижевник, највећи познавалац како српских умотворина тако и народног говора, тај војник и велики Словенин а особити Србин, који је и мачем и пером себе трошио само за свој род, шта је дочекао? Каку захвалност доби од Срба? Док други народи дижу споменике својим и мање вредним људима него што беше Јоксим, шта добива Јоксим? Умире као најсиромашнији човек, као што су му умрли и другови: Видаковић, Милутиновић, Игњатовић. А она омладина, којој је он некада — док још и у њему тецијаше врела младићка крв

и док му лебџаху пред очима најлепши идејали — подвикивао:

„Омладино, што си олошала?
Обазри се и погледај на се!“

та омладина и њени потомци сада тога вредног радника на српској књижевности, вредног сарадника »Седмице«, »Годишњака«, »Летописа«, »Данице«, »Матице«, »Србског Огледала«, »Српског Дневника«, »Србобрана«, писца »Лазарице« и многих лепих дела — напусти и заборави, а дела му остави да труну по библијотекама, а овамо чита туђе, можда никад и не чувши за њега.

Јован Николић

К Њ И Ж Е В Н Е О Ц Е Н Е

Издао одбор за прославу четиристогодишњице ободске штампарије. Написао *П. А. Ровински*. Ободска штампарија на Риједи Црнојевића у Црној Гори и њен значај на словенском југу. — Цетиње, у државној штампарији. 1893. Стр. 32.

Поводом прославе прве штампарије на словенском југу нисмо добили исцрпљиве расправе о старим српским штампаријама; нисмо добили ни добру библиографију старих српских штампаних књига; место тога добили смо (осим безброј чланака и чланица) само две*) књижице о старим штампаријама: од *Ровинскога* и од *М. Ђ. Милићевића* (прештампана из 11. и 12. бр. „Јавора“.) Од мањих чланака најважнији је чланак *проф. В. Јагића* (в. превод *Ј. Радоњића* у 27. бр. „Стражилова“ и у 80. бр. „Браника“).

У чланку Милићевићеву је врло згодан преглед издања и места где су штампане старе књиге. Ровински у својој књизи говори о Ободу, првој штампаној књизи и о трудбеницима око штампања.

Ровински је своју расправу поделио на *четири дела*.

У првом одељку расправља писац о „мјесту, гдје се налазила штампарија“ и о „времену, кад је радила“.

На првој до сада познатој књизи г. 1493—1494. (*Осмогласнику*; Каратајев: Описаніе славјано-рускихъ книгъ. Петроград 1883. — бр. 6.; Шафарик: *Gesch. der südslaw. Literatur III.* — бр. 210.) *није забележено где је штампана*, али у другој књизи г. 1495. (*Псалтиру*; Кар. бр. 8.; Шаф. бр. 211.) забележено је, да је штампана „на *Цѣтињу*“. Услед тога су

Шафарик (I. с. стр. 123. и 252.) и Каратајев (I. с. стр. 12. и 14.) сасвим умесно претпоставили, да је *и Октоиз штампан на Цетињу*. Али *наши* неки писци: Медаковић, Милаковић, Дучић и Новаковић, па по њима и сви други (осим Руварца и Јагића) *ослањајући се само на народно предање и причање* пишу, да је прва српска штампарија била на Ободу, а не на Цетињу. То доказује и госп. Ровински у првом делу своје расправе, али разлози његови, којима то доказује, врло су слаби.

Г. Ровински вели, да „ни историја ни народно предање“ не казује на Цетињу место, где је била штампарија, „док на Ободском граду има једно мјесто, на коме се и сад познају трагови некаквог четвртасог здања, *по народном предању урив штампарије*“. Пре свега народном предању, особито у оваким приликама апсолутно се не може веровати. Локализација народне традиције тако је код нас развијена, да јој се не сме никако веровати, ако се не даје потврдити аутентичним изворима с друге стране. За оно „четвртасо здање“ морало би се прво доказати, да ли је постојало онда, када је радила прва српска штампарија; могло је то здање бити саграђено баш за стражару, као што г. Ровински и сам тврди, да је то здање „у старо доба, доба црногорске самовоље, служило као пандурица, а то је Цеклинска стражарница“.

Г. Ровински вели даље, да су „ево већ више од 50 година, ученици . . . вазда налазили на томе месту слова и уметке међу њима“. Г. Ровински их је, вели, видео у Стевана Чугурила „који је био *урије десет година* у Црној Гори“. Лако би било сравнити та слова са словима у првим штампаним књигама и уверити се, да ли су то слова *прве* српске

* У штампани расправи И. Руварца о првој штампарији; биће 40. Глас срп. академије. (Јавор бр. 11. и 12 стр. 358.)

штампарије, али — тих слова нема! „У потоње вријеме већ се не налази ништа, и узалудно је било предузето нарочито за то истраживање“, вели г. Ровински, — и то нас мора нагнати, да јако посумњамо и у традицију о налажењу слова. Ја бар не могу да схватим, како то, да су недавно „тијех слова купили цијеле шаке“, а данас да не могу да нађу ништа од тога!

Кад би се — као што рекох — нашло тих слова са Обода, па кад би се сравнила та слова са словима у првим штампаним књигама, онда би се могло доказивати, да ли су то слова, којима су штампане прве, до сада познате књиге. Али то се не ће моћи доказати, јер ако је на Ободу била прва штампарија, и ако се слова те штампарије налазила тамо све до скоро — као што тврди г. Ровински — како је могао око год. 1569. „иеролимъ загзрковикъ властелин ѿ града котора“ да дође „въ кнѣзѣтскѣ градъ“ и да тамо нађе „стары купари ѿ родителъ его коекоде гюрга“? (Поговор у Псалтиру г. 1569. и у Требнику год. 1570. — Каратајев стр. 168. и 172.)

Шта је било са првом српском штампаријом и где се она доцније налазила и кад је пропала, ми

(Свршиће се)

не знамо и тешко да ће се то икад на сигурно дознати моћи. За сада је само то сигурно, да доказивање, да је прва српска штампарија била на Ободу, нема никаква ослоњаца. Народна традиција о ободској штампарији могла је бити унета у народ с друге стране, као што је н. п. с друге стране унета у народ у округу врањском „народна“ традиција, да је у околини врањској стари Добрич! (в. „Стражилово“ г. 1887. стр. 477.)

А што г. Ровински каже, да је друга књига датирана на Цетињу с тога „што се у то вријеме налазила ту већ престоница куће, која је владала“, и да је то „био обичај и у другијем мјестима“, то је тврдња, коју г. Ровински у датирању наших штампаних књига не може ничим потврдити.

Нема дакле никаква основа тврђење, да је прва штампарија била на Ободу, јер на првој књизи није обележено, где је штампана, а пошто је на другој књизи изрично означено Цетиње, као место где је штампана, то је, као што рекосмо, са свим умесна претпоставка Шафарика, Каратајева, Руџарца и Јагића, да је и прва књига штампана на Цетињу, да је дакле прва српска штампарија била на Цетињу.

Ст. Станојевић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Као што читамо у *Obzor*-у, скоро ће изаћи најновије дело грофа Лава Толстоја с натписом: „Царство божје код нас“. *Obzor*-у се чини, да ће се дело моћи читати само у енглеском преводу, јер у њему Толстој смело и безобзирно говори о потпуном преврату у „хаотичном нeredу ствари“ а то зацело не ће бити по ђуди руској цензури.

— У 16 броју Босанске Виле грикајује Чед. Костић приповетку Мите Живковића с натписом: „Први и пошљедњи пут“, која је лане приказана у нашем „Стражилову“ (у 33. броју на 528 страни). Костићево „мишљење о овој причици не иде у корист пишчеву“, као што се причица та није допала ни оцењивачима у Академији Наука и Уметности, кад је конкурисала о Мартиновићеву награду, јер није „дело патриотске или моралне садржине, написано с озбиљном марљивошћу, уметничком техником и одличном студијом саме

грађе, зачињено све још правилима и чистим језиком и граматицом“.

— У истом броју Босанске Виле започета је оцена Матавуљевих приповедака, што ове године изађоше у збирци с натписом „Из разних крајева“ а о којој је говорено и у нашем листу (у 20 броју ове године).

— У 31 броју францускога политичког, књижевног и економског часописа *Revue d'orient*, што ево већ осма година како излази у Будимпешти, има у подлиску реч Ивана Иванића о томе, да ли је Гундулић Србин или Хрват. Раалови, којима се Иванић бори за Србинство Гундулићево, нису до душе нови, али су добри и јаки; но кад се већ, што рекли, обуо, те и „старца Милована“ потегнуо, требао је бар бити на чисто с тим, да Качић и Миошић није двоје те би онда лепо отпао онај фатални плурални наставак (*les poètes ragusains*) а и веза (*et*).

САДРЖАЈ: Песништво: О, цвете, јадни цвете! Звезда. Илка. Куц... куц... куц! Мрки Вук. — Поука: Како постају дијаманти. — Књижевност: Јоксим Новић Оточанин. Књижевне оцене. — Ковчежић: Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожкића у Београду.